

ke primært en modsætning mellem forskellige medieformer, men mellem oplevelsestyper. Stigel ser hovedsageligt det interaktive nærvær som begrundet i point-of-view-fremstillingen, men behandler i forbifarten, at en væsentlig årsag til nærværsoplevelsen består i, at visuelle og akustiske sansninger af den virtuelle verden er integreret med en handlende, motorisk tilgang.

I sin indledning fremhæver Qvortrup, at en central hensigt med bogen består i at knæsette 'teater' som den fælles ledende metafor, således at virtuelle verdener kan ses som 'iscenesættelser' (jfr. Brenda Laurel). Andre forfattere benytter film og roman som metaforer og giver en introduktion af disse områders teorier for et computermediepublikum. Disse omhandler dog ikke-interaktive formater, mennesket som tilskuer eller læser. Bogen demonstrerer styrken ved, men også problemer ved en metaforik baseret på envejsmedier (som Laurels teatermetafor). I begreber som 'walk through' og 'simulering' ligger imidlertid metaforer, der peger på mennesket og dets handlende omgang med dets livsverden som grundlag for beskrivelsen af interaktive verdener. Med computermedier er teatrets fjerde væg for alvor blevet nedbrudt, således at tilskueren er blevet deltager og derved får en ny synlighed.

Bundlinje: Bogen har ofte et uafklaret forhold til sine basale begreber, men denne kritik skal ikke skygges for det forhold, at bogen indeholder et væld af oplysninger, fremstillinger af relevant sekundærlitteratur og selvstændige iagttagelser. Bogen er samtidigt et mødested for mange forskellige fagtraditioner og teorier. Den være hermed anbefalet.

Grodal, Torben(2000): 'Video Games and the Pleasures of Control' in Zillmann, Vorderer ed. *Media Entertainment. The Psychology of its Appeal*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.

Loftus, G. R. & Loftus, E. F.(1983). *Mind at Play. The Psychology of Video Games*. New York: Basic Books.

Ryan, M-L (1991) *Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory*. Bloomingtondale: Indiana University Press.

*Torben Kragh Grodal, professor
Film- & Medievidenskab
Københavns Universitet*

Siegfried J. Schmidt: *Kalte Faszination. Medien-Kultur-Wissenschaft*. Velbrück Wissenschaft 2000, 407 sider, 79 DM.

I slutningen af 2000 udgav den tyske medieteoriker Siegfried J. Schmidt sin programmatisk skrift *Kalte Faszination*. I denne bog sammenfatter og ajourfører han sin nykonceptualisering af medie- og kommunikationsvidenskab som *en konstruktivistisk mediekulturvidenskab*. Ifølge Schmidt må medieforskningen forholde sig til det grundlæggende paradoks, at dens problemområde og løsningsinstrumenter er lavet af samme stof. Medieforskning fortæller mere om os selv end om kommunikation og medier. Den prøver som anden-ordens-iagttagelse at indfange nogle af de blinde pletter i vores forståelse af mediekommunikation og mediekultur – uden imidlertid at være i stand til at indfange dem endegyldigt (»die Endgültigkeit der Vorläufigkeit«). Schmidt indrømmer, at dette også gælder hans eget arbejde. Men samtidig hævder han, at det konstruktivistiske perspektiv er en mere hensigtsmæssig teoretisk forståelsesramme for mediekommunikation og mediekultur end »det realistiske perspektiv« i den traditionelle medie- og kommunikationsforskning.

Schmidt begrundet dette med, at forskningen i årtier synes at være stivnet i fastlåste skyttegravskrige mellem etablerede skoler (fx i debatter om mediers virkninger eller rolle i samfundet). Samtidig står den etablerede kommunikations- og massemedieforskning noget måbende over for den igangværende teknologiske og sociale uddifferentiering af (medie-)samfundet, idet den etablerede forskning i massemediers virkninger nok indrømmer mediekonsumenter en plads i receptionsprocesser, men kun i ringe omfang tager højde for, at selve produktionen af medierealiteter i stigende grad er et resultat af interaktive processer. Derudover udfordrer den igangværende udvikling ikke mindst den etablerede forestilling om én (borgerlig) offentlighed for hele samfundet.

I bogens *første del* præsenterer Schmidt det erkendelsesteoretiske grundlag for en konstruktivistisk medieforskning. Dens grundlæggende præmis er, at der ikke findes nogen virkelighed udenfor iagttageren. At kognitiv autonome systemer på trods af deres lukkethed kan kommunikere med hinanden skyldes, at vores viden om verdenen skabes i læreprocesser, der følger medfødte og i opvæksten tilegnede mekanismer. Enhver individuel virkelighedskonstruktion er resultat af vores

mediesocialisation og dermed udtryk for mediekulturens programmeringer. Individuel sprogtilegnelse er eksempelvis individuel tilegnelse af kollektiv viden om sproganvendelse. Schmidts referenceliste for denne argumentation starter med Demokrit, der erklærede, at der ikke findes nogen virkelighed udenfor iagttageren. Dette er det centrale element i en erkendelses- og kognitionsteoretisk diskurs, der er forankret i en række videnskabelige discipliner og henviser til en række af videnskabelige stemmer og værker (af bl.a. Maturana, Varela, Piaget, Watzlawik, von Foerster, Wittgenstein, von Glaserfeld, Luhmann). Men i modsætning til hermeneutiske varianter af socialkonstruktivismen og systemteorien, der prøver at bygge bro mellem det realistiske og det konstruktivistiske perspektiv, går Schmidt i *Kalte Faszination* den konstruktivistiske line helt ud. Dette kommer til udtryk i bogens anden del, hvor forfatteren fremlægger sit kritiske og kontroversielle syn på den etablerede medie- og kommunikationsforskning.

Bogens *anden del* systematiserer tilgange og resultater af den hidtidige medieforskning. Schmidt skelner grundlæggende mellem tre historisk etablerede iagttagelsesperspektiver i medieforskningen: (1) sociologisk orienteret kommunikationsvidenskab, der fokuserer på mediers effekter; (2) humanistisk orienteret medievidenskab, der fokuserer på form, indhold og mening i medieprodukter; og (3) teknologifilosofisk medieteorier, der fokuserer på mediekommunikationens teknologiske og materielle grundlag. Disse tre iagttagelsesperspektiver har hver deres teoretiske og metodiske fokus. Schmidts diskussion af disse tre perspektiver indeholder – på baggrund af det i bogens første del formulerede erkendelsesteoretiske grundlag – et konstruktivistisk opgør med (1) den traditionelle effektforsknings debat om, hvilke effekter medierne har på mennesker; (2) videnskabelige forfaldshistorier om den borgerlige offentligheds strukturelle forandringer, og (3) slutscenarier om det sociale eller politikens død, som de eksempelvis formuleres af den postmoderne franske skole. Ifølge konstruktivismen iscenesætter medierne virkelighed i stedet for at gengive den. Et skelnen mellem (»virkelig«) virkelighed og medierealitet giver på denne baggrund ingen mening. Schmidt hævder, at mediernes virkelighedskonstruktioner ikke bør undersøges med henblik på deres referenceteoretiske sandhedsværdi, men med henblik på deres brugsværdi og effektivitet. Medieforskningens formål er m.a.o. ikke at iagttage virkelighed,

men at iagttage iagttagelser af iagttagelser (dvs. hvordan mennesker gør brug af medierealiteter).

Konsekvenserne af dette perspektiv bliver klare, når Schmidt efterfølgende tager stilling til en række traditionelle koncepter i medieforskningen (fx objektivitet, autenticitet, sandhed, virkning). Effektforskningen, argumenterer han, må opgive etablerede antagelser om kausalitet og proportionalitet. Indholdsanalytisk og journalistisk forskning må give afkald på manipulationsteorier og beskyldninger om journalistiske forvrængninger af virkeligheden, der er baseret på ideen om at kunne sammenligne medierealiteter med »den virkelige virkelighed« som absolut målestok, der aldrig ville kunne være andet end analytikerens egen virkelighedskonstruktion. I afgrænsning til Habermas' uniforme offentlighedsideal taler Schmidt – ligesom Luhmann – i bedste fald om offentlighed i pluralformen. Jo flere medier og jo flere mediebrugere der findes, jo flere offentligheder etableres.

Medie- og kommunikationsforskningen etablerede sig som videnskabelig disciplin i det 20. århundrede. Den realistiske medieforsknings iagttagelsesperspektiv er den moderne borgerlige nationalstat og opkomsten af de såkaldte »massemedier«. Det konstruktivistiske iagttagelsesperspektiv synes at være i stand til at skabe teoretisk forståelse for uddifferentieringen af (medie-)samfundet, som vi i disse år er vidne til. Men det tilbyder ikke kun en forståelsesramme for de nye medier (og uddifferentieringen af de eksisterende); den erklærer sig også i stand til at inkludere mediesystemer som litteratur og kunst i en samlet (og medieret kommunikation samlende) teori. I bogens *tredje del* argumenterer Schmidt for, at forskningen i disse mediesystemer bør udvikle en selvforståelse som empiriske mediekulturvidenskaber. Denne opfordring tager afsæt i en grundlæggende kritik af de nationale filologiers (Schmidt studerede selv bl.a. germansk filologi og kunstvidenskab) ihærdige modstand mod at forpligte sig på et teoretisk og metodisk fundament, hvis videnskabelighed også anerkendes udenfor deres egne discipliner. At betragte litteratur og kunst som mediesystemer på linie med reklame, film eller tv-fiktion, forekommer både ud fra et logisk og et historisk perspektiv indlysende, eftersom hverken kunst eller litteratur kan bestemmes ud fra deres egen væsen. De er medietilbud, der først bliver til kunst eller litteratur, når nogen erklærer dem til kunst eller litteratur. Derfor burde forskningen ikke have kunst eller litte-

ratur som genstand, men være empirisk orienteret og undersøge den sociokulturelle betingede anvendelse af kunst- og litteratursystemet i forbindelse med menneskers konstruktion af virkelighed.

Det er anmelderens overbevisning, at Siegfried J. Schmidts programmatisk fremlæggelse af et konstruktivistisk mediekulturvidenskab meget vel kunne blive en af referencepunkterne for en konstruktivistisk taleposition i den danske/nordiske medie- og kommunikationsforskning. Indtil videre er det imidlertid kun tyskkyndige, der har adgang til Schmidts kontroversielle og forfriskende udfordring af den etablerede medieforskning. Tilmed er sproget krævende; det fyger med begreber som iagttagelse, (ud-)differentiering, selvreference og autopoeisis. Derfor savnes der i bogen et stikordsregister, der letter tilgangen til det nye mediekulturvidenskabelige begrebsunivers. Men når dette er den eneste indvending mod bogen, står det vist klart, at undertegnede betragter *Kalte Faszination* som et relevant og skelsættende bidrag til forskningen i mediekulturen.

Roy Langer, Ph.D., adjunkt
Institut for Interkulturel Kommunikation
og Ledelse
Handelshøjskolen i København

Carin Åberg: *The sounds of Radio. On radio as an auditive means of communication.* Stockholm University: Department of Journalism, Media and Communication. 1999, 229 s. + appendix.

En doktorafhandling om radio er ikke hverdagskost i nordisk medieforskning. Og en afhandling, der forsøger teoretisk at trænge ind i, hvordan man kan forstå radiomediets særlige udtryksformer og måder at relatere sig til lytterne på, slet ikke. Men her er den, og lad det være sagt med det samme: Det er både en sprænglærd, inciterende og udfordrende, men samtidig en krævende og besværlig sag at have med at gøre – og som sådan et værk man som radioforsker ganske enkelt ikke kan komme udenom.

Engang for meget længe siden, i begyndelsen af 1970'erne, skrev Jürgen Habermas en større artikel med en på det tidspunkt ganske karakteristisk titel: »Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz«. Det blev siden en meget berømt artikel inden

for den pragmatisk orienterede sprogvidenskab, og gennem tiden er der blevet henvist til den utallige gange. Carin Åbergs afhandling har – sans comparison – noget af den samme germanske, meget tætpakkede og grundige tilløb i sit forsøg på at tage livtag med helt fundamentale teoretiske problemstillinger knyttet til forståelsen af et rent auditivt medie. Det overordnede formål er som allerede antydnet et forsøg på at opbygge et teoretisk grundlag for at kunne forstå det særlige ved radiokommunikation og i forlængelse heraf at præsentere et sæt af begreber og kategorier specielt egnet til radioanalyse. Mere specifikt er formålet at undersøge relationen mellem radioen og dens forskellige former for output og programmer, deres form og indhold, og hvordan man meningsfuldt kan forholde sig til dem som lytter. De hovedspørgsmål, som afhandlingen søger at give et svar på, er:

- Hvad vil det overhovedet sige, at radioen er et lydmedium?
- Hvordan kan ren auditiv kommunikation sættes på begreb?
- Hvilke funktioner opfylder radioen i hverdagslivet?
- Hvordan skal man forstå 'kommunikation', for at begrebet kan dække flest mulige former for radiobrug?
- Hvordan ser forskellige former for radio-output rent faktisk ud som meningsfuld kommunikation?
- Og endelig: Hvordan kan denne kommunikation forstås?

Som det fremgår af den måde, spørgsmålene er formuleret, er det teoretiske udgangspunkt hermeneutisk, og viser det sig undervejs, med en fænomenologisk toning. Det er den mening eller den betydning, som radioen har for lytteren, det drejer sig om. Desuden afslører spørgsmålene afhandlingens basale disponering. De første fire spørgsmål retter sig først og fremmest mod en teoretisk bestemmelse af mediet og dets udtryksformer og kan siges at udgøre første del, mens de to sidste spørgsmål er mere empirisk-analytiske og skal vise teoriens anvendelighed i praksis.

Afhandlingen indeholder derudover et forholdsvis udførligt appendix, der i detaljer redegør for valget af empirisk materiale og den metode, der er anvendt til at registrere det sammen med de variabler, der er blevet brugt. Faktisk er appendixet delt i to, fordi det empiriske arbejde er forløbet ad to omgange, og det indebærer, at man, ud over de